

Gruppterapeutiskt Forum

– startskottet för den skånska psykoterapin

I denna artikel fortsätter Sven Sjöqvist med sina återblickar på psykoterapins framväxt, med fokus på Skåne. Där blev Gruppterapeutiskt Forum en faktor som bidrog till en närmast explosiv utveckling för psykoterapin. I det följande gestaltas tillkomsten, framväxten och slutligen upplösningen av denna institution. Artikeln lyfter fram några av de mindre kända faktorer som haft betydelse för framväxten av den psykoterapi som idag anses som en självklar del i behandlingen av psykisk ohälsa.

Slutet av sextioalet och början av sjuttioalet var en omvälvande tid i Västvärlden. År 1968 rasade Vietnamkriget för fullt. I Paris briserade majrevolten bland studenterna och i Stockholm ockuperades Kårhuset i protest mot förslaget till ny studieordning med fasta studiegångar vid universiteten. I Lund brände radikala lundastudenter för första gången sina studentmössor i protest. I Tjeckoslovakien bidrog Alexander Dubček till den Pragvår som luckrade upp förtrycket från Moskva, men som sedan slogs tillbaka av den repressiva makten (Kurlansky, 2005). I Sverige hade Vilgot Sjömans film *Jag är nyfiken-blå* premiär och året efter landade människan för första gången på månen. Grupp 8 bildades i Stockholm.

Vid den här tiden började den institutionaliserade psykiatrin ifrågasättas och man såg sig om efter andra former av psykiatrisk behandling, där psykodyna-

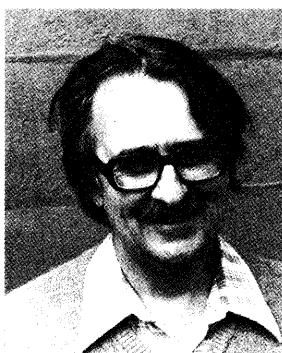
misk psykoterapi, familjeterapi samt andra former av socialt och relationellt arbete, senare kom att få en central betydelse (Cullberg, 1969). När psykologerna och läkarna sent omsider vaknade till liv, uppstod en intensiv debatt om den så kallade mentalhälso-kampanjen; ett tämligen oskyldigt försök att i god anda bidra med en folkupplysning om den psykiska ohälsan (Christiansson, 1969). Överhuvudtaget kom åren i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet att präglas av ett intensivt debatterande av psykiatri och vårdfrågor, vilket knappast därefter haft sitt motstycke (Svensson & Olson, 1994).

När det gäller Skåne var utbildningen och tillgången på psykoterapi mycket begränsad under 1960-talet. På psykolog-, läkar- och socionombildningarna fanns det knappt något om psykoterapeutiskt behandlingsarbete av det slag vi idag är vana vid. Den enda tillgången på psykoterapi var via Nils Nielsen och hans hustru Gunda, som hade mottagning i Malmö och Åkarp (Sjöqvist, 2012).

Gruppsykologen Wulff Feldman

Under det tidiga 1960-talet arbetade psykologen Sven Marke på forskningsavdelningen vid S:t Lars psykiatriska klinik i Lund, där han bland annat sysslade med att utveckla och tillämpa olika typer av personlighetsmätande test. 1963 blev han anställd som lektor på Socialhögskolan i Lund, där han fick i uppgift att undervisa blivande socionomer.

År 1968 föreslog Sven Marke kollegan Eric Olsson vid Socialhögskolan, att de skulle åka på en kurs i gruppleddarmetodik, som den då kände danske psykologen Wulff Feldman, skulle hålla på ett konferenshotell på Marienlyst, utanför Helsingör i Danmark.

Sven Marke

Eric Olsson

Wulff Feldman hade gjort sig känd som grupp- och socialpsykolog och skrivit en rad artiklar och flera böcker i ämnet. Han var influerad av Kurt Lewins arbete med träningsgrupper i 1940-talets USA och sociologen Erving Goffmans (1961) epokgörande arbete *Totala institutioner* och den påverkan dessa sociala strukturer har på den enskilde. Yngvar Løchens (1965) *Idealer og realiteter i et psykiatrisk sykehus* – vilken senare kom att få en stor betydelse i den skandinaviska antipsykiatriska debatten – utövade även ett stort inflytande på Feldmans teorier om miljöpsykologi och terapeutiska samhällen, liksom den framväxande antipsykiatriska rörelsen, med influenser från Thomas Szasz (1961) och Ronald Laing (1960). Feldman menade att genom att jobba med hela gruppen av både anställda och patienter vid en institution, kunde man utföra ett effektivare förändringsarbete – ett arbete som påverkade hela behandlingsgruppen. Wulff Feldman (1970) formulerade sina teorier och sin erfarenhetsbaserade undervisning under en tid då kollektivet och gruppen kom att bli den bärande förändringsenheten; då socialpsykologi och familjeterapeutiska teorier formulerades och växte fram; då man betonade att det var samhället som skulle förändras genom kollektiv verksamhet och solidarisk samverkan – och inte primärt den enskilde individen.

Kursen på Marienlyst

På kursen vid Marienlyst, som hölls i februari 1968, deltog från Skåne, förutom psykologerna Sven Marke och Eric Olsson, barnpsykologerna Eva Hansen och Birgitta Lemte, psykolog Olof Kolmodin, överläkare Ingemar Lagergård, skolpsykolog Anna Greta Ljung, psykolog Sig Nittman, barnpsykiatern Lennart Sonesson och kurator Karin Trulsson. I upplägget ingick att man genom olika praktiska övningar skulle få en direkt erfarenhet av gruppprocesser, vilka dock en del av deltagarna redan teoretiskt hade tillägnat sig. Eric Olsson berättar i en intervju: ”Vi hade visserligen läst om gruppteorier tidigare, men detta var något alldeles nytt, ingen hade varit med om något liknande. Feldman samlade oss för att vi skulle *tala om vad som hände i gruppen.*”

Kursupplägget innebar att man skulle starta egna grupper på sina arbetsplatser och vara gruppleddare för dem. De nystartade grupperna skulle man sedan få handledning på, av Feldman. För Markes och Olssons

del innebar det att de åkte hem och startade grupper för bland annat sina studenter.

Sven Marke (2013) berättar i sin opublicerade biografi *Mitt yrkesliv*:

1968 blev ett viktigt år för mig. Jag skulle under året fylla 40 och hade väl tänkt mig att mitt yrkesliv skulle gå vidare i ungefär samma spår – traditionell akademisk forskning och undervisning. Men så blev det inte. Jag kom att delta i en gruppdynamisk kurs med den danske psykologen Wulff Feldman som ledare. Kursdeltagare var kuratorer, läkare och psykologer från Skåne och vi träffades en förlängd weekend på Marienlyst utanför Helsingör. De flesta – däribland jag – tog djupt intryck av Wulffs arbetssätt och återvände mer eller mindre "frälsta".

Inspirerade av Wulff Feldmans kurs funderade man vidare och tanken föddes om att bilda en förening med fokus på utveckling och förändring av och i grupper. För att närmare undersöka intresset arrangerades ett orienteringsmöte vid Socialhögskolan i Lund. På detta möte, som ägde rum i november 1968, föreläste Jan Ording från *Svenska föreningen för Gruppterapi*. Intresset visade sig dock vara långt större än väntat och till mötet kom ett hundratal personer, vilka visade ett mycket stort intresse för olika former av gruppterapi och möjligheter till utbildning. En arbetsgrupp bestående av Olof Kolmodin, Sven Marke och Eric Olsson åtog sig att skissera utbildningsmöjligheter.

Gruppterapeutiskt Forum bildas

Ytterligare ett möte hölls under våren 1969 där över 100 personer deltog, en livlig debatt följde där man diskuterade former för en utbildningsorganisation. Under mötet beslutades att en förening skulle bildas med syfte att organisera utbildning och olika former av gruppverksamhet, som gruppterapi, gruppsamtal och sensitivitetsträning. Man tillsatte en arbetsgrupp för att utforma planer för dessa utbildningsinsatser.

Under mötet framhölls att en viktig målsättning för föreningen var att den skulle stå öppen för alla, det vill säga inte primärt fungera som en förening för yrkeskategorier inom vårdsektorn och de som var sysselsatta med socialt arbete. Hos de sistnämnda fanns ett uppdämt behov av instrument för att kunna ge psykologisk behandling och hjälp till de klienter man arbetade med, vilket delvis motiverade det starka behovet av kunskap om psykoterapi. Mötesdeltagarna tillsatte en interimstyrelse, vilka förberedde ett konstituerande möte. Till detta möte

kom ett femtiotal personer och *Gruppterapeutiskt Forum* (GF) bildades 9 juni 1969.

I GF:s regi startade en intensiv utbildningsverksamhet. Redan första verksamhetsåret genomfördes närmare tjugo kurser: bland annat gruppledarkurser, sensitivitetsträningkurser, gruppsykoterapigrupper, grupper för avspänningsövningar, gruppdynamik, föreläsningsserier i psykoanalytisk teori och socialpsykologi.

Eftersom Skåne saknade psykoterapeutisk kompetens togs kursledarna främst från det geografiskt närliggande grannlandet Danmark, men även från andra håll i landet, från Tyskland och från USA.

Gruppsykologisk utbildning för Alle

GF:s uppgift var att verka för utbildning och fortbildning inom det gruppsykologiska området. Föreningen samarbetade med ABF i Lund – och genom att utforma kurserna som föreläsnings- och universitetscirklar kunde GF utnyttja statsbidrag. GF riktade sig till alla som var intresserade, men kom ändå främst att omfatta personer med "människoinriktade" yrken.

Verksamheten expanderade närmast explosionsartat och under de två första verksamhetsåren och år 1971 var medlemsantalet uppe i 350 medlemmar, som även kom från andra delar av Sverige än Skåne. Många deltog i kurser med mer eller mindre direkt anknytning till gruppsykologi och gruppterapi och nya kurser tillkom; fördjupade studier i psykoanalytisk teori med fallstudier, psykoanalytisk utvecklingsteori, psykodrama, beteendeterapi, gestaltterapi, rörelseterapi, skapande dramatik och handledningskurs för erfarna gruppleddare, med mera. Föreningen gav ut en årlig publikation under titeln *Gruppterapeutiskt Forum* och ett medlemsblad, som kom ut några gånger om året och fick namnet *Papper*. Utöver kursverksamheten anordnade föreningen också medlemsmöten. År 1971 ordnade GF dessutom en uppmärksam tvådagarskonferens på temat terapeutiskt samhälle och miljöterapi.

Utbildningarna bedrevs i olika lokaler som man hyrde in sig i, ibland även på kursgårdar som hyrdes under ett veckoslut eller under en kursvecka.

Feldmankurser

Wulff Feldmans kurs i gruppleddarutbildning kom att bli den mest frekventa verksamheten i GF. Feldman höll över tjugotalet kurser under de första åren, med bortåt totalt 350 deltagare. Gruppledarkurserna, som

ju var inspirationskällan till GF, inleddes med ett veckoslutsinternat och fortsatte med fem dagars uppföljning utspridda över ett halvår. Ofta bestämde kursgrupperna att förlägga en eller två uppföljningar till internat. I skriften *Gruppterapeutiskt Forum 1972* beskrivs den enligt följande: "Kursen bygger på att man genom eget deltagande och upplevande i grupp kan lära sig om relationer mellan individer i grupp, om gruppens dynamik (inter- och intragrupperelationer), om olika gruppprocesser och om ledarskapsproblematik." (s 10).

Liksom kursen i Marienlyst var ett av syftena att deltagarna skulle starta egna grupper, för att därigenom få ytterligare inlärningsmöjligheter och via uppföljningsdagarna få handledning och stöd av Wulff Feldman. Eftersom förutsättningarna skiftade blev det dock ibland svårt för vissa av deltagarna att komma igång med egna grupper.

Feldman höll också en fortsättningskurs för erfarna gruppleddare. Den kursen organiserades i form av fyra dubbeldagar och hölls i Lund. Wulff Feldman använde två av sina egna böcker i utbildningen (Feldman, 1966; 1969).

En annan betydelsefull verksamhet inom GF var psykoanalytikern och psykiatern Erich Franzkes kurser i analytisk gruppsykoterapi. Kurserna var relativt omfattande och innehöll både psykoanalytisk teori, falldiskussioner och gruppterapi och kunde dessutom pågå i flera år. Dessa utvecklades för att tillfredsställa behovet av att kunna tillgodoräkna sig den tvååriga egenerapi som RPC krävde för A-medlemskap, ett slags ackrediteringsförfarande som RPC använde innan legitimationerna kom.

Dr Franzke var verksam i Psykiatriska verksamheten i Växjö, men reste ned till Skåne för att hålla sina utbildningar. Grupperna innebar en djupare bear-

” *Psykodramakurserna var intensiva och varade från morgonen till sena kvällen fyra dagar i sträck*

betning av personlighetsegenskaper och samtidigt en möjlighet att få erfarenhet av en terapigrupp och de svårigheter som uppträder i en sådan. Franzke beskriver med egna ord i *Gruppterapeutiskt Forum 1972*: "I den mån gruppleddare vill hålla på med analytisk

gruppterapi, krävs det – som regel utöver en s.k. 'läroanalys' – egna erfarenheter i analytiska träningsgrupper. Man bör känna till sitt eget sätt, sina reaktioner och motivationerna därtill, samt även vad man vanligen framkallar hos andra ganska väl." (s 6).

Psykodrama

Psykodrama är en gruppsykoterapeutisk metod, som förutom samtal utgår från dramatiserade uppspel i form av exponering och rollspel av situationer i deltagarnas liv. En sektion för psykodrama bildades inom GF under 1971 och året efter höll man tre workshops med psykodrama i GF:s regi. Ledare var ett par läkare från Tyskland. Psykodramakurserna var intensiva och varade från morgonen till sena kvällen fyra dagar i

” *genom sin förmåga att blanda teori och handling på ett genialt och nyskapande sätt kunde han trollbinda vilken publik som helst*

sträck. De omfattade tio sessioner, där varje session varade i tre timmar.

Psykologstudenten Lejf "Daggis" Blomqvist (1953-2007) från Lund, var kursledare för workshops som hölls i GF:s regi och blev så inspirerad av denna metod att han åkte till USA för att utbilda sig av grundaren Jacob L. Moreno (1889-1974). Daggis blev därmed en av pionjärerna i Sverige och den förste svensk att bygga upp ett institut, som under åren utbildat ett stort antal psykodramatiker.

Daggis kom senare att bidra till att införa psykodrama som behandlingsmetod på S:t Lars sjukhus i Lund. Detta möjliggjordes av hans nära vänskap med den orädda och kontroversielle klinikchefen och psykiatern Ingrid Gottfries, som senare själv utbildade sig i psykodrama.

Med tiden kom Daggis att ha hela Europa som arbetsfält, men även USA – och ägnade under de sista tolv åren av sitt liv mycket kraft åt att bygga upp en psykodramaverksamhet i Indien. "Daggis" var kanske den mest karismatiska person som odlades i GF:s mylla och det sägs att han genom sin förmåga att blanda teori och handling på ett genialt och nyskapande sätt kunde trollbinda vilken publik som helst.

Sensitivitetsträning

En annan av GF:s kurser var sensitivitetsträning. Sensitivitetsträning syftade till att genom gruppövningar lära känna sig själv, bli medveten om relationerna och dynamiken i gruppen. Affektnivån kunde stundom bli mycket intensiv, då deltagarna uppmanades att spontant och ärligt beskriva vad de tyckte om varandra.

En sensitivitetsträningskurs genomfördes i Vittsjö i november 1969, med den danske psykologen Gunnar Hjelholt som gruppledare. En fortsättningskurs ägde rum 1970.

Eric Olsson beskriver sina erfarenheter av kursen i Vittsjö:

Vi upplevde utvecklingen från total brist på struktur i starten, därmed också osäkerhet, ängslan och starkt beroende av ledaren, till serier av försök att penetrera vår situation och våra inbördes relationer i gruppen. [...] Många upplevde beteenden hos sig själva, som de tidigare varit blinda för. [...] Gruppen som grupp ändrade karaktär, gick igenom en serie kriser, där sönderfall växlade med uppklarande samarbete. [...] Den strukturlösa situationen aktualiserade också auktoritetsrelationerna uttryckta i beroende, angrepp på tränarna och revoltförsök. (Olsson, 1970, s 11-12)

Sensitivitetsträning fick senare stort genomslag i näringslivet, men föll dock så småningom i vanrykte, orsakat bland annat av vissa ledare som respektlöst missbrukade metoden, där många kunde uppleva sig kränkta och kritiserade under den intensiva affektiva hetta som kunde uppstå i dessa gruppprocesser, där deltagarna stundom gick långt över de socialt accepterade gränserna.

Sensitivitetsträningen och gruppledarutbildningen assimilerades senare delvis av *Skandinavisk Tränarforum* (1972-75).

Fragmenteringsprocessen

GF hade som mest 550 medlemmar. Detta var 1972. Av de som uppgett yrkes- eller studieinriktning i sina ansökningar var ungefär en tredjedel av medlemmarna psykologer och en tredjedel socionomer.

Det ökande medlemsantalet och det omfattande kursombudet ställde stora krav på föreningens administration och styrelsen försökte därför, efter de tre första verksamhetsåren, överföra arbetsuppgifter och ansvar till olika arbetsgrupper. En del grupper hade namn efter de kurser de ville arbeta med och utveckla, som skapande dramatik, sensitivitetsträning,

psykodrama, yogameditation, barnterapi och familjeterapi, men det fanns även grupper som fokuserade på olika intresseområden, som en diskussions- och stödgrupp kring temat individ-institution-ideologi (inspirerad av Bertil Sundins då aktuella bok med samma titel).

De kunskaper som GF tillägnat sig försökte styrelsen tillämpa på den egna organisationen och skeendena inom denna. Man strävade efter ett så demokratiskt styrelsesätt som möjligt, med stora möjligheter till påverkan och inflytande från alla medlemmar. GF var påverkat av 1970-talets betoning på kollektiva lösningar och det stundom dogmatiska ifrågasättande av auktoriteter, vilket kunde ge upphov till intensiva

” den långt gångna demokratiseringsprocessen kan ha bidragit till att fragmentera föreningen själv

diskussioner på medlemmötena. Frågorna handlade om vem som skulle styra verksamheten och vilket förhållande styrelsen skulle ha till de arbetsgrupper som bildades för att administrera och utveckla verksamheten. Dessa diskussioner skedde ofta i storgrupper. Den stora öppenheten hade emellertid också till följd att även enstaka kritiska röster kunde få stort utrymme. I *Gruppterapeutiskt Forum* 1972 gestaltas exempelvis en medlems kritiska tankegångar om verksamheten. Beträktat såhär i efterhand får man känslan av att den långt gångna demokratiseringsprocessen kan ha bidragit till att fragmentera föreningen själv.

För att klara samordningen mellan styrelsen och de olika grupperna inom föreningen bildade styrelsen ett utskott som skulle ge råd till medlemmar och arbetsgrupper. Utskottet fick namnet SUKMA. Styrelsen skriver 1973: ”Förändringarna i föreningens organisation har medfört att styrelsen fått ompröva sina uppgifter och försöka hitta sin plats. Det har stundtals inneburit ett famlande i det okända...” (*Gruppterapeutiskt forum* 1972, s 17).

Under 1973 kom medlemmötena allt mer att handla om vad GF egentligen var för något och vad det borde vara – och vem som skulle bestämma vad GF skulle syssla med. Efter många intensiva diskussioner under hösten 1973 avgick till sist styrelsen,

och överlät det fortsatta arbetet med föreningen på arbetsgrupperna.

Efter att GF-styrelsen avgått är det svårt att få en enhetlig bild av vad som föregick i föreningen, men det verkar som om verksamheten tycks ha fortsatt några år framöver i arbetsgrupperna – om än i mindre omfattning. Det blev dock med tiden allt svårare att hålla ihop föreningen, som till sist föll samman, för att slutligen upplösas – för andra gången, år 1981. Då hade verksamheten under flera år legat nere. (*Psykolognytt*, 1981, s 5)

Familjeterapigruppen och psykodramagruppen tycks ha överlevt längst. Den förstnämnda ombildades så småningom till *Svensk familjeterapiförening* och finns än idag. Enligt egen utsägo kom Erich Franzke, i något modifierad form, att fortsätta med sina psykoanalytiskt inriktade kurser fram till 1990-talet, dock huvudsakligen förlagda till hemorten Växjö.

Katalysator och samlingsplats

I en intervju framhåller Eric Olsson att legitimationsfrågan bidrog till GF:s upplösning. Olsson menar att det berodde på att en del medlemmar ville göra GF till en kursverksamhet som bedrev legitimationsgrundande kurser, vilka sedan kunde tillgodoräknas i terapeututbildningar. Men eftersom detta inte var syftet med

” legitimationsfrågan bidrog till GF:s upplösning

GF, som var en förening för allmänheten, var det några i styrelsen som sa nej till dessa krav. Detta ledde i sin tur till att medlemmarna tappade intresset för GF och gick vidare till andra utbildningsinstitutioner. Men då var den statliga psykoterapiutredningen i full gång och både universiteten, landstingen och andra aktörer var i full färd med att utbilda och komma tillrätta med den psykoterapeutiska bristsituationen. GF hade därmed spelat ut sin roll som inspirationskälla.

Ordföranden i GF styrelse (1969-73) Sven Marke fortsatte efter tiden i GF att vid sidan om sin tjänst som lektor vid Socialhögskolan i Lund, bland annat med team- och organisationsutveckling inom framförallt psykiatri och öppenvård (Marke, 2013). Under åren 1991-2008 arbetade han med handledarutbildning för läkare (*Konsten att lära ut läkekonsten*) och

forskade kring erfarenhetsinläring och lärstilar (Marke & Cesarec, 2007). Eric Olsson, kom efter tiden i GF att bli så präglad av sina erfarenheter att han ägnade mycket av sin fortsatta yrkeskarriär åt grupputveckling och forskning kring gruppprocesser. Han bedrev ett arbete vid sidan av sin tjänst som lektor vid Socialhögskolan i Lund, med arbetslagsutveckling, handledning av gruppsamtalsledare, organisationsutveckling och så småningom forskning på förändringsprocesser i organisationer och gruppdynamik (Olsson, 1988; 1998; Olsson & Martin, 2012). Eric Olsson blev senare professor i socialt arbete. Erfarenheterna från GF låg också till grundval för deras gemensamma fortsatta arbete med att vidareutveckla socionomutbildningen på Socialhögskolan vid Lunds universitet (Olsson, 1997).

Tillkomsten av GF kan ses som en produkt framsprungen ur tidsandan av kollektivets betydelse och medbestämmande, men också den efterfrågan, som den närmast totala frånvaron av psykoterapi i Skåne tycktes ha skapat. Eftersom det tar många år att utbilda psykoterapeuter kunde GF fylla ut detta tomrum. I GF:s regi kunde psykologer, socionomer, läkare och en intresserad allmänhet få sitt intresse tillgodosett. Genom relativt korta kurser, som inte krävde förkunskaper, och seminarierier om psykoterapeutisk teori, kunde psykoterapikunskaperna relativt snabbt omsättas i den vardagliga praktiken. Många av de som gick kurserna hade dock omfattande långvariga teoretiska grundutbildningar som bidrog till möjligheten att omsätta kunskaperna.

Skapandet av GF måste också tillskrivas det uppvaknande som öppnade nya handlingsalternativ, som psykologerna Eric Olsson och Sven Marke upplevde i mötet med den danske grupp psykologen Wulff Feldman, under kursen i Marienlyst. En upplevelse som väckte hungern efter mer och djupare erfarenheter av psykoterapi och därmed skapandet av GF som en brännpunkt för detta intresse; både som ett verktyg för den egna fortbildningen i psykoterapi, men också för att dela med sig av de erfarenheter de fått under Feldmans kurs. Marke och Olssons erfarenheter i utbildningssammanhang och deras organisationsförståelse, gjorde att GF kom att bli ett expansivt centrum, där inte bara grupp psykoterapi fick plats, utan även kurser om psykoanalytisk teori, psykodrama, familjeterapi och beteendeterapi, även om det sistnämnda var i relativt begränsad omfattning.

I den statliga psykoterapiutbildningen kom senare den individuella psykodynamiska psykoterapin att få en framträdande plats och därmed implicit decimerade gruppterapin. Paradoxalt nog kom följaktligen gruppterapin att bidra till att påskynda införandet av den individuella psykoterapin i Skåne, men sedan bli utmanövrerad av densamma. □

Referenser

- Christiansson, L. (1969). *Konsten att dressera människor: Mentalhälsa - arbete - ideologi*. Stockholm: Prisma.
- Cullberg, J. (1969). Psykiatrins identitetskris. *Medicinska föreningens tidskrift*, 6, 252-254.
- Feldman, W. (1966). *Familierådgivning og klientbehandling: individuelt og i gruppe, ambulantly og på institution*. København: Munksgaard.
- Feldman, W. (1969). *Institutionslivets psykologi og pædagogik*. København: Munksgaard.
- Feldman, W. (1970). *Miljöterapi på vård- och behandlingsinstitutioner*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Goffman, E. (1961). *Totala institutioner: fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1973.
- Gruppterapeutiskt forum 1970*. Lund: GF.
- Gruppterapeutiskt forum 1971*. Lund: GF.
- Gruppterapeutiskt forum 1972*. Lund: GF.
- Kurlandsky, M. (2005). 1968: *The year that rocked the world*. New York: Random House.
- Laing, R.D. (1960). *Det kluvna jaget*. Stockholm: Aldus, 1976.
- Marke, S. (2013). *Mitt yrkesliv*. Manus under arbete, 125 s. Kan beställas genom mail till: marke.igo@swipnet.se.
- Marke, S. & Cesarec, Z. (2007). *Erfarenhetsinläring och lärostilar*. Stockholm: Statens Institutionsstyrelse, SiS följer upp och utvecklar, 1/07. 85 s. Kan beställas genom <http://www.stat-inst.se>
- Olsson, E. (1970). Sensitivitetsträning. I *Gruppterapeutiskt forum 1970*. Lund: GF, s 11-12.
- Olsson, E. (1988). *Förändring och konflikt*. Lund: Studentlitteratur.
- Olsson, E. (1997). Brännpunkt Socialhögskolan: 1970-talet och socialt behandlingsarbete. I Edebalk, P. G., Farm, I. & Swärd, H. (red.) *Socialhögskolan i Lund femtio år: en jubileumsskrift*. Lund: Socialhögskolan.
- Olsson, E. (1998). *På spaning efter gruppens själ: Gruppen i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Olsson, E. & Martin, I. (2012). *Socialt arbete med grupper*. Lund: Studentlitteratur.
- Psykolognytt* (1981). Nr. 10, s 5. Meddelande: Gruppterapeutiskt forum har upplösts.
- Sjöqvist, S. (2012). Nils Nielsen – Skånes första psykoterapeut. *Insikten*, Nr 4, 42-46.
- Svensson, T. & Olson, K. (1994). Den "revolutionära" psykiatrikritikens resonans i svenska tidskrifter 1965-1985. I Svensson, T. (red.) *Samhälle, psykiatrisk vård och psykisk hälsa*. Linköpings universitet, s 63-82.
- Szasz, T.S. (1961). *Psykisk sjukdom – en myt: en grundteori om det personliga beteendet*. Stockholm: Aldus, 1970.

Intervjuer

Sven Marke, Eric Olsson, Erich Franzke, Hans Lidman, Ingrid Gottfries och Eva Hansen.

SVEN SJÖQVIST är avgående medlem i Psykoterapis redaktion och arbetar på vårdcentralen i Södra Sandby, Skåne